

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כד, תשל"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כג, תשל"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

איתמר בן-אביי – לוחם ומחדש

(המשך)

ב. ליטון הפתב העברי

אין לדעת, מי היה ראשון מציעי הליטון. יש אומרים, שהרעיון עלה עוד בסיעתו של מגדלסון, לפני מאתיים שנה. המאחרים מציינים את ז'בוטינסקי כהוגה הרעיון (פי בשנת תרפ"ו הופיע ב"הארץ" מאמרו הגדול, פענין הפתב בכלל והפתב הלאטיני בפרט). יצחק אבינרי כותב בספרו "יד הלשון" (עמ' 269), כי המדקדק היונאי רוזנברג הוא ראשון הוגי הרעיון.

איני בא להכריע בסוגיה זו, אבל דומה שהקדים את בני דורו איתמר בן-אביי⁴. והוא זה שיעץ לאתאתורק ללטן את הפתב התורקי עוד בשנת תרס"ח.

נאמנה עליי עדותן של בנות אליעזר בן-יהודה, פי בן-יהודה ביקש מבנו לבלתי הילחם למען הליטון בחייו הוא. לאמור, הרעיון צץ ודאי לפני שנת תרע"ט (פי בקשת בן-יהודה באה בימי גלותו באמריקה, במלחמת העולם הראשונה).

4. אחרי שנמסרו דברים אלה לדפוס, יצא ספרו של פרופ' ורנר ויינברג "תיקון הכתיב העברי" (בהוצאה על שם מאננס), ובו נכתב (עמ' 108): "יצחק רוזנברג פרסם ב-1898 ספר לימוד עברי, ובו צידד בשיטת כתיבה באותיות רומיות".

באדר תרפ"ז, יצא בירושלים הספר העברי הראשון באותיות לאטיניות – "AVI", מאת איתמר בן-אבי. הספר החזיק תשעים ושבעה עמודים. סערה גדולה קמה אז בספרות העברית בא"י.

"דבר" הסתער על בן-אבי, ובעל טור, שחתם בשם "עמל", שאל: "מה בין בן-אבי לסטאלין? זה האחרון לוחם באותיות העבריות כדי להכרית את התרבות העברית, והראשון – לוחם בהן כדי להעשיר את התרבות העברית".⁵

בועידת הסופרים שנתקיימה בשנת תרפ"ז, דיברו ביאליק ושטיינמן בחריפות מרובה. ביאליק תבע לשרוף את טופסי הספר בהוצות, ושטיינמן תבע להחרים את הספר גם את מה ברו.

האומנם צדקו אלה והפיבליוגראפים שפתבו, פי בן-אבי הציע להמיר את הכתב העברי בלאטיני?

האמת הברורה היא, שבן-אבי העלה רעיון זה רק כדי להקל על לימוד השפה אצל העולים החדשים, אצל הקהילות היהודיות מחוץ לארץ ואצל... הגויים פולם! נודה אמנם, שרחוק היה רעיונו ודמיוני. בזהירות ובאהבה לעברית הסביר:⁶

"הנה פייכן זכינו לכך, כי ביום שנוסד בעירנו העלון הראשון לחדשות באנגלית, קפצו עליו הקוראים היהודים בשמחת אין-סוף. ה-פּלֶשְטֵיין דיילי ביולטין, עם כל דלותו

5. כך בערך נכתב. לצערי לא עלה בידי למצוא את המקור ואני מצטט מזיכרוני.

6. בהקדמה לספר AVI.

הצורתית והתוכנית, היה לחביב אותם המאות והאלפים, שאינם יכולים להסתגל בשום אופן למרובה אשר ל-דואר היום⁷. "... וכמה הם... נשים ונערות בייחוד... במאה שערים אשר בבירתנו, או ברחובות היהודים אשר לגיטו ארצנו - היא תל-אביב הוהיפה - המחפים לבוא עיתוני הז'ורנל מפולניה ומאמריקה הרחוקות, מאין להם פל יכולת להתפרנס במזון העיתוני המקומי כלל ועיקר. שלונצרים ולערבים כאן עבריתנו החנוטה אינה פלתי אם סאנסקריטית - הוא דבר שאינו זקוק להוכחות.

ובסיום הקדמתו, העיר: "אלפי תודות אתן לכל מי שלא ייִדָה בי אבני-סקילה, ובפרט לכל מי שיאמצני בקחמתי⁸ זו המסוכנה ועיר את אוזני על עצם העניין, גם על הטעויות פה ושם."

שנה אחרי הוצאת הספר, התחיל לצאת בירושלים עיתונו ה-לאטניני הראשון של בן-אבי - "השבוע הפלסטיני"⁹. בראשיתו החזיק שני עמודים, והגיע עד לשמונה עמודים (מספר רב מאוד באותם הימים). בין תומכיו הגלהבים של העיתון, היו המשוררים יעקב כהן, אביגדור המאירי, זלמן שניאור (השניים האחרונים, אף פרסמו בו משיריהם).

7. עיתון הבוקר העברי הראשון. נערך ע"י בן-אבי בשנים תרע"ט-תרפ"ט; תרצ"א-תרצ"ג.

8. קָתָמָה היא אחד מחידושי הלא-ידועים של בן-יהודה ומשמעה: הסתכנות. היא נטולה מן הערבית קָתָמָה. ועיין מה שנרפס בעניין זה ב"לשוננו לעם", קונטרס ט"י, תשכ"ח.

9. גיליונו הראשון יצא בכ"ז כסליו תרפ"ט.

זאב ז'בוטינסקי ודוד ילין, הסופר ק"י סילמן ומלומדים נוצרים.

למרות הצלחתו העצומה של השבועון (שהגיע לתפוצה בת שמונה-מאות עותקים!) נסגר העיתון חודשים אחדים לפני תום שנת תרפ"ט¹⁰.

הועד לקביעת התעתיק

האקדמיה ללשון העברית התלבטה הרבה בענין התעתיק מעברית ללאטינית לצרכים מיוחדים. על אחת כמה וכמה התלבט בזה בן-אב"י, שכללי התעתיק היו נחוצים לו לכתיבת עיתונו, מדי שבוע בשבועו.

תחילה היה בן-אב"י משנה את כללי התעתיק עפ"י צורכי הדפוס, אבל עם בוא ז'בוטינסקי לא"י, גמרו השניים אומר לפתור בעיה זו.

בסוף אדר א' תרפ"ט, נוסד 'ועד הכתיב', שבו היו חברים, נוסף לבן-אב"י וז'בוטינסקי, גם המשורר אביגדור המאירי ויהאדון זלצמן (אולי ש' זלצמן, מייסד 'חדשות הארץ' וממקורבי ז'בוטינסקי?).

10. בן-אב"י הסביר ('דרור', ה' פסליו תרצ"ד): 'פתאום פרצו מאורעות אב האדום (מאורעות תרפ"ט. אב"ס.). ארצנו הייתה כמרקחה, ובמעמד הסכנה מצד אויבי הוץ נשמענו לעצת ידידינו ונפסיק את הוצאת השבועון ההוא'. למרות מאמציי לא מצאתי אלא שמונה-עשר גיליונות של השבועון, שהאחרון בהם הוא מב' ניסן תרפ"ט. בבית-הספרים הלאומי לא מצאתי את גיליונות 'השבוע הפלשטיני'.

החלטותיו של ועד הכתיב לא נתפרסמו מעולם. אבל
ההתייעצויות שבין בן-אבי-לז'בוטינסקי הניבו פרי: תעתיק
מדיק להפליא, שעל-פיו הופיע השבועון הלאטיני השני,
"דרור"¹¹.

הנימוקים הרעיוניים לליטון הכתב העברי
בשני נימוקים נאחו איתמר בן-אבי, בהוציאו את עיתונו
השני, את "דרור": "א) להחזיר לאומה העברית את השייך
לה בירושה מאבות קדמונים ביותר – לפי עדות חכמי הגויים
עצמם – הלוא הוא מכתב אלהים אשר ניתן למשה רבנו על
הר סיני, ואשר ממנו יצאו כל אלפה-ביתות הגויים כולם...
כתבם של משה, השופטים, המלכים, הנביאים, המכפבים
וגיבורי בן-כוכב¹² אף הוא".

ב) אנו רוצים, כי שפת פנען תהיה לקניין כל ישראל
וכל התבל... אין אנו מסתפקים ברבבות, במאות אלפים,
במיליונים אחדים אפילו. אנו, לפתיחת השערים הננו. שערי
התבל כולם – בפני שפת פנען, כאשר היה הדבר לפנינו,
בדורות גדולתנו האמיתית... צריך שהאות העברית תיקרא
ותובן על-ידי כל העם העברי... צריך, אבל, שיקראוה
להבא גם שאר הגויים בארץ-ישראל ועל פני פדור הארץ.

11. גיליונו הראשון יצא בה' פסליו תרצ"ד, וגיליונו האחרון
הופיע בט' ניסן תרצ"ד.

12. כך היה מכנה בן-אבי את בר-כוכבא, שלא להזקק
הלילה ללשון הארמית, שבן-יהודה היה מן המתנגדים להשפעתה
על התחדשות הדיבור העברי.

עשרות, מאות מיליוני (ההדגשה במקור. אב"ס) אנשים
דוברים עברית או רוצים, - ערבים, אנגלים, צרפתים,
רוסים, יפאנים, ולא רק יהודים.

ואת נימוקו השני - העיקרי - הוא פולל באמרה אחת
שנדפסה בראש עיתונו: "בן-יהודה הסתפק ברבבות ובמאות
אלפים דוברי עברית. תלמידיו שואפים לעשרות מיליונים
מבין תפוצות ישראל, גם למאות מיליונים מבין הגויים כולם.
בנימת פאתוס הוא מסיים את מאמרו הגדול "מה או
רוצים" 13: "זו, ורק זו, היא מגמתנו בהופיענו היום לאור
עולם בפעם השנייה, בשם "דרור". ולמגמה זו נקריב את
כל מרצנו, כספנו, דמנו - אם נידרש לכך. מי למכתב
אלהים באומתנו - אלינו!"

כל המובאות הללו - להראותך שלשוא החשידו את בן-
אב"י: לא לשינוי הא"ב היה, אלא לקירוב הגויים אל לשונו.
מטרה רצויה, תמימה ודמיונית.

מדוע נסגר "דרור"?

עשרה טעמים היו לסגירתו, ומקוצר היריעה לא אפרט
אלא את שני העיקריים 14:

א) הקושי בהתאמת הכתיב הלאטיני, קושי שנבע מחוסר
אותיות. למשל, כדי לסמן ח"ת, הצטרך בן-אב"י ל-HH,

13. "דרור", ה' פסליו תרצ"ד.

14. המעוניין יוכל למצואם בספר זיכרונותיו של בן-אב"י,

עם שחר עצמאותנו, עמ' 515.

מאין לו האפשרות לקבוע "H" פרצונו, וכמעשה האקדמיה שנים רבות אחרי כן.

ב) המילון הקטן שפרסם "מתחת לקר" לקה מאוד. בן-אבי-הודה: "המילון היה צריך - כפי שאמר לי בצדק פרופיסור אחד מטוקי¹⁵ - להיות מוכן כולו קודם שהתחלתי לפרסם את העיתון, כי מה יועיל עיתון כזה לאנשים, היודעים אמנם לקראו, אך אינם יכולים למצוא את מלותיו הקשות?" אף האוירה הפללית סביב ניסיונו של בן-אבי לא הייתה נוחה כל-עיקר. אוהבים נהפכו לאויבים, ותומכים שתקו¹⁶.

בן-אבי נסוג מהצעת הליטון

כל הדברים האלה הוכיחו לבן-אבי, שאין שום טעם בליטון הכתב. אפכא מסתברא! ה"הקלה" שבליטון גזרת

-
15. פרופ' טאקאנדאטי, מנהיג התנועה לליטון הכתב היפאני.
16. המשורר יעקב כהן, שבירך את בן-אבי בהוצאת "השבוע הפלשטיני", יצא נגדו הפעם בגלוי. הרב קוק, שהסכים לשימוש באותיות הלאטיניות לצורכי חולין, פסק על בן-אבי לחדול, משום התחיל לפרסם בעיתונו את התנ"ך באותיות לאטיניות. ביאליק, לעומת זאת, שתק. בהגיע טשרניחובסקי לא"י, נערכה לכבודו מסיבה, שהשתתפו בה גם ביאליק ובן-אבי. בברכו את טשרניחובסקי, ביקש ממנו בן-אבי שתיים: לכתוב בהברה ספרדית, ולשנות את שמו לשם עברי. קם ביאליק והעיר בבדיחות הדעת: "טוב שלא ביקש בן-אבי מטשרניחובסקי לכתוב מעתה באותיות לאטיניות... אבל לכלל ויכוח לא הגיעו השניים, וביאליק הרבה לשבח את בן-אבי על טעמו הלשוני.

קושי עצום. ובספר זיכרונותיו הוא מעיר: "שכר העניין -
ביטול הניקוד ע"י האותיות הלאטיניות - יצא בהפסדו".
ואמנם, מיום שנסגר "דרור", פסק בן-אבי לתעמל
לטובת רעיונו. בחוגים פרטיים היה מזכירו ומדבר בשבתו.
אבל התלהבותו הלכה ופגה. בקיץ תרצ"ט, לפני יציאתו
לאמריקה בשליחות הקק"ל, הוציא כמה עיתונים¹⁷ באותיות
מרוכזות, ובהם לא הזכיר אף במלה אחת את הלאטיניות.

שבוע אחר מותו נתפרסמה "צנאתו הלשונית" של איתמר
בן-אבי, ובה כתב פדברים האלה:

"כשהופיע בשנת 1927 בירושלים ספרי הראשון באותיות
לאטיניות, האשימוני רבים ברצון טמיר להכין את הקרקע
לביטול "אותיותינו הקדושות", והמנוח הגדול, חיים נחמן
ביאליק, יצא אז בהצהרת חרם נגדי. אבל הדגשתי והטעמתי,
שמטרת התיקון הזה הייתה אך ורק להכניס את שפתנו
ל-אווהלי יפת" מתוך הפך לעשותה מדוברת לא רק בפי
בני ברית, שאינם יודעים אותה, כי אם גם בפי אנשים שאינם
בני ברית. על זה השיבו מתנגדיי: סוף דבר שתידחה האות
העברית מפני האות הרומית, ולפיכך יש להילחם בה, באות
הזרה...

...אני רוצה רק להוכיח פעם יתרה, שמעולם לא
הייתה לי כוונה זרה כזו. וראיה לדבר: עוד לפני הופעת

17. "דפונוי-פעם", קרא להם. וזאת מאין אפשרות להוציאם
בקביעות.

ספרי הנוזפר ביקשתי דרכים להקלת הפתיב העברי-
אשורי... 18.

גם בארכיונו של איתמר בן-אבי מצאתי הוכחות חותכות
לכך, שבן-אבי נטש נטישה מוחלטת את רעיון הליטקן, ועוד
אציגן כשיבוא זמנן.

18. ועיין להלן בפרק תיקוני כתיב.

יואב קרני

מתי נולד איתמר בן-אבי? *

ביבליוגרפים רבים טעו בתאריך הולדתו של איתמר
בן-אבי והאחירוהו בשלוש שנים. ולא היא! בן-אבי
נולד בחמישה עשר לחודש אב, שנת תרמ"ב.
הנה כתובת מפורשת על מצבת קברו של בן-אבי
בהר-היתים:

איתמר בן-אבי

בן דבורה ואליעזר בן-יהודה

בן ירושלים

הראשון לדבור העברי החי בדורנו

עתונאי מחונן ולוחם נועז לעצמאות עמנו ולתחית לשוננו

ט"ז אב תרמ"ב - ג' ניסן תש"ג

* ראה הערתו של א' בן-סירא, "לשוננו לעם" רכ"ט, עמ' 231.

1. האות י"ד נמחקה מתאריך מותו. צ"ל: י"ג ניסן.